

Отримано: 15 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: olesia.tatarovska@i.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-48-51

Татаровська О. В. Явище антономазії в мові та мовленні (на матеріалі англомовної преси). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 48–51.

УДК: 811.111

Татаровська Оlesia Василівна,
Кандидат філологічних наук, доцент
Львівський національний університет імені Івана Франка

ЯВИЩЕ АНТОНОМАЗІЇ В МОВІ ТА МОВЛЕННІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОЇ ПРЕСИ)

Антономазію не можемо впевнено віднести до окремого випадку метонімії чи метафори, оскільки антономазія базується на чи на схожості, чи на суміжності ототожнюваних об'єктів. У мовленні антономазія є стилістичним прийомом, а саме – свідоме використання вже існуючої чи створенні нової власної назви, в якого разом із називним значенням одночасно реалізується і предметно-логічне. Це призводить до того, що назва не тільки ідентифікує об'єкт, але й інакомовно його характеризує. Залежно від того, чи переходить загальна назва у власну (тобто в основу нового імені власної назви вкладаємо предметно-логічне значення вже існуючої загальної назви) чи на перший план виходить потенційне предметно-логічне значення втіленої власної назви, виділяємо два види антономазії. У мові антономазія – це варіант втіленої власної назви. Цей варіант вказує не на першочерговий референт назви, а на його характеристики, відмінні риси. Проте референтна віднесеність залишається, проте може поступово стиратися. Якщо ж вона повністю зникає, це призводить до появи в мові нової загальної назви. Розглядаючи антономазію з позиції акту номінації, можемо її характеризувати і як процес, і як результат номінативної діяльності. Варто також усвідомити різницю між антономазією, яка характеризує одиницю мови, тобто власну назву, яке має потенційне предметно-логічне значення, яке реалізується в певних контекстах, і антономазією як стилістичним прийомом, тобто особливим використанням назви в контексті для досягнення певного прагматичного впливу.

Ключові слова: антономазія, метафора, метонімія, алюзія, акт номінації, власна назва, загальна назва.

Olesya V. Tatarovska,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Ivan Franko National University of Lviv

THE PHENOMENON OF ANTONOMASIA IN LANGUAGE AND SPEECH (BASED ON ENGLISH PRESS)

Antonomasia can not be confidently attributed to a single case of metonymy or metaphor, as antonomasia is based on whether similar or on adjacent identifying objects. In speech antonomasia is a stylistic device, namely, the conscious use of existing or creation of a new name, which is realized together with the given value and is subject-logical at the same time. This leads to the fact that the name not only identifies the object, but characterizes it differently. Depending on whether the common name is transferred to its own (that is, the basis of the new name of the own name is the subject-logical value of the existing common name) or the potential subject-logical value of the embodied name is obtained in the foreground, we distinguish two types of antonomasia. This option indicates not the primary referent of the name, but its characteristics, distinctive features. However, the reference equivalence remains, but may be gradually erased. If it completely disappears, it causes the creation of a new common name. Considering antonomasia from the position of the nomination act, we can characterize it both as a process, and as a result of nominative activity. It is also worth recognizing the difference between antonomasia that characterizes the unit of speech, i.e. its own name, which has a potential subject-logical value implemented in certain contexts, and antonomasia as a stylistic device, i.e., special use of the name in context to achieve certain pragmatic effects.

Key words: antonomasia, metaphor, metonymy, allusion, act of nomination, proper name, common name.

На сьогодні існує чимало робіт, присвячених дослідженню власних та загальних назв як таких, а також їхньому використанню в мовленні. Проте, незважаючи на те, що ці два класи назв чітко виділені, кордони між ними можуть стиратися. Зокрема, це спостерігаємо в явищі антономазії, яка як в мові, так і у мовленні. Цю статтю присвячено деяким питанням і проблемам, які не знайшли однозначного тлумачення в лінгвістичній літературі.

Антономазія – поняття доволі неоднозначне. Так, до прикладу, в словнику лінгвістичних термінів О. С. Ахманової подаються три можливих визначення цього терміну:

1. Позначення особи словом, яке має віддалене значення притаманній чи наданій такій особі якості, наприклад: *нечистий* замість *чорт*, *диявол*, *домовий*.

2. Троп, який полягає у метафоричному використанні власної назви на позначення особи, яка наділена якостями першочергового (широко застосовується в літературі, історії і т.д.) носія такого імені, наприклад: *Морфей* замість *сон*, *Отелло* замість *ревнивець*, *Дон-Жуан* замість *гультай* і т.д.

3. Мовна одиниця, яка полягає в описовому позначенні особи, наприклад: *переможець біля Аустерліца*, *переможений біля Ватерло* замість *Наполеон* [2, с. 50].

Як бачимо, такі визначення досить коректні і чітко характеризують це явище. Проте, в той самий час їх не можемо назвати повними, оскільки згідно з ними з антономазія використовується тільки на позначення будь-якої особи, проте можемо з впевненістю стверджувати, що вона також використовується на позначення подій, місць і т.д.

І. Р. Гальперін в книзі «Очерки по стилистике английского языка» відносить антономазію до групи стилістичних прийомів, які базуються на взаємодії предметно-логічного та називного значень і подає таке визначення: «Антономазія – це один з варіантів метонімії, в основі якої лежить співвідношення місця, де відбулася якась подія, особи, яка відома якимсь

вчинком, діяльністю, і вчинок, як такий, діяльність. Таке співвідношення виявляється у взаємодії називного та предметно-логічного значення [3, с. 34].

Проте суперечливим у цьому визначенні видається, що антономазія описується як приватне явище метонімії, в той час, як деякі вчені дотримуються думки, що посеред інших стилістичних прийомів найближчою до антономазії є метафора та метонімія, оскільки в основі антономазії лежить співвідношення, яке за природою може бути або метафоричним, або метонімічним. Метафора – троп, який полягає у використанні слів та виразів в переносному сенсі на основі схожості, аналогії. Приклад використання антономазії, яке виникає внаслідок схожості двох об'єктів знаходимо в статті під заголовком “Football’s Jekyll and Hyde”. У ній йдеться про одного з найагресивніших та невірноважених футболістів – Денні Міллза, котрий, проте, в повсякденному житті є прикладом громадянина та люблячим батьком та чоловіком. Автор статті спочатку використовує яскравий образ, який миттєво привертає увагу читача (заголовок), а потім подає детальнішу інформацію:

There is another side to guy when I say I’m not that fussed compared to what I give and do on the pitch. It’s the way I’ve always been (*Daily Mail*, March 5, 2014)

Етимологію Jekyll та Hyde з легкістю відстежуємо:

Dr. Jekyll and Mr. Hyde, representing the two-sided personality of the protagonist in *The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde* (1886) by R. L. Stevenson (*Encyclopedia Britannica*)

Л. Н. Андрєєва, котра також пристає на думку І. Р. Гальперіна, розширює і конкретизує його визначення. Вона пише: «Антономазія – це стилістичний прийом, який базується на одночасній реалізації двох типів лексичних значень: предметно-логічного і називного, предметно-логічного – основного і контекстуального – називного, і навпаки [1, с. 51].

Як відомо, називне значення є притаманним власним назвам, котрі виділяють один предмет з цілого класу (при чому не тільки для його одноразового позначення в даному контексті, як це в англійській мові робить означений артикль, але підкреслюючи його константу унікальність). Предметно-логічне ж значення – невід’ємна частина загальних назв, котрі можуть позначати цілий клас предметів та явищ.

Отже, антономазія – це перетин власної та загальної назви, і можемо виділити два її основних види, залежно від того, чи переходить загальна назва у власну чи навпаки:

1. Під час переходу власної назви у загальну предметно-логічне значення виходить на перший план, а називне відходить на другий. Виникає питання, яке ж предметно-логічне значення може мати власна назва, якщо воно його узагалі може мати. До цього часу точаться суперечки стосовно семантики власних назв. Деякі лінгвісти вважають, що власна назва позбавлена лексичного значення і виконує лише роль так званої «етикетки», в той час як інші припускають, що власна назва, окрім номінативної функції, має певне семантичне навантаження. Так, антропоніми, окрім посилання на певну конкретну людину, також вказують на загальні ознаки (людини, людини певної національності, статі). Як би не було, в обох випадках йдеться про так звані «невтілені» власні назви. Варто зазначити, що всі власні назви можемо умовно поділити на «втілені» та «невтілені». «Невтілені» власні назви – це такі, які існують в мові узагалі та називають будь-яких осіб, персонажів і т. д. Це такі назви, як *John, Jack, Smith, Black* та інші, які стосуються будь-якої кількості об'єктів, що називаються. Навряд чи можемо говорити про невтільні топоніми, оскільки жоден географічний об'єкт є унікальним і, навіть якщо його назва співпадає з назвою іншого об'єкта, така унікальність не втрачається. «Втілені» ж назви – це позначення конкретних реальних чи вигаданих осіб, географічних об'єктів. Окрім основних сутнісних характеристик референта, такі назви мають різноманітні конотації, загальні для носіїв мови, які формують загальні для такого соціуму уявлення про референта. Вони ж (конотації та уявлення) формують потенційне предметно-логічне значення власної назви. Коли вони міцно вкорінюються, то виникає можливість його виходу на перший план, що відповідно призводить до виникнення антономазії першого типу. Наприклад:

As it turned out the Earl jeans were a shameful disaster, so low-cut that I was on danger of revealing builder’s bottom every time I ventured out in them – acceptable if you are **Kate Moss**, possibly but not if you are a middle-aged mother-of-two, whose sons shriek in public “Ugh, Mum, your bottom is showing!” (*Daily Mail*, Nov. 27, 2013)

У цьому випадку використання антономазії зазнає ім'я британської фотомоделі Кейт Мосс, котре, окрім посилання на конкретну жінку (називне значення), імплікує також ідеальну красу, популярність (предметно-логічне значення). Те, що конкретно-логічне значення міцно закріпилося за цим іменем, призводить до його використання в однорідних контекстах. Наприклад:

Ross, a young British model who was hailed in Britain as the next Kate Moss, was also found on the pages ... (*Encyclopedia Britannica*)

Звичайно, що в цьому конкретному випадку не можемо говорити про те, що предметно-логічне значення вкоренилося настільки, що саме назва входить в лексичну систему мови, поповнюючи її. Проте, коли знання, пов'язані з тим чи іншим об'єктом, яке позначає власна назва, стає загальною для всіх членів мовного суспільства і входить до соціального лексичного фону. Коли власна назва залишається такою довгий час, вона входить і систему мови. Наприклад:

Iran, after all, is not the only Muslim country with an urban Westernized elite that’s been decimated by dictatorship and rauperized by decades of war. It’s not hard to imagine cartoon “Babylon” whose war-scarred author might not be so diplomatic as Satrapi in pointing-out how her own country’s now toppled **Frakestein** was constructed from parts made in the West and sold by it’s current “liberators” (*The New York Times Book Review*, May 11, 2013)

Людина, яка ніколи не чула про Франкенштейна, не зможе декодувати послання автора, проте автор, навіть не задумуючись, використовує тут антономазію, оскільки впевнений, що знання про Франкенштейна є частиною лексичного соціального фону. Вірність його рішення підтверджує той факт, що назва *Frankenstein*, яка використовується в мовленні, а саме у творі Мері Шеллі, увійшла до системи мови. Свідченням цього є той факт, що його предметно-логічне значення фіксується у словниках.

Frankenstein n 1) a person who creates something that brings about his or her ruin. 2) *also called*: Frankenstein’s monster, a thing that destroys its creator. After Baron Frankenstein, who created a destructive monster from parts of corpses in the novel by Mary Shelly (1818).

(*Collins Concise English Dictionary*)

Бачимо, що назва *Frankenstein* має навіть два предметно-логічні значення, які *виходять* на перший план. Тільки за допомогою контексту можна визначити, яке ж із них реалізується у кожному випадку.

Інколи з плином часу називне значення зовсім стирається і тоді можемо говорити про появу нової загальної назви. Прикладами остаточного переходу є такі англійські слова, як *hooligan*, *boycott*, *dunce* та інші, які спершу були іменами конкретних людей, але поступово їхня етимологія втратила свою прозорість. Наведемо такий приклад:

These wretched programmes on BBC2, for instance, which solicited votes on behalf of the “great Britons”, “most loved” books and “favourite” sitcoms appealed at best to people with short memories; at worst to confederacy **dunces** (*Daily Mail*, March 5, 2014).

Етимологію слова *dunce* простежуємо:

Etymology: John Duns Scotus, whose once accepted writings were ridiculed in the 16th century (Encyclopedia Britannica)

Далі наводиться предметно-логічне значення загальної назви: *one who is slow witted or stupid*.

Коли носії мови вже не відчувають зв'язок з референтом власної назви, яка згодом *утворила* загальну назву, тоді можемо говорити, що антономазія була проміжною стадією на шляху створення нової загальної назви.

Коли ж такий зв'язок виразно відчувається і автор очевидно відсилає реципієнта до вже відомого йому об'єкта, то інколи замість терміну «антономазія» використовується термін «алюзивна назва». Загалом питання термінології не отримує у цьому випадку однозначного тлумачення. Так, наприклад, М. С. Ретунська в своїй праці «Английская аксиологическая лексика» пише: «Назви-алюзії, які мають узуальне референтне використання оціночної ознаки, і антономазії з системним нереперентним функціонуванням, які позначають поняття, а не конкретну особу, інколи дуже важко розрізнити [4, с. 166]. Видається логічнішим говорити не про розмежування антономазії та алюзивних назв, а включення алюзій в антономазію, яке є ширшим поняттям, оскільки виявляється (за І. Р. Гальперініним) у будь-якому випадку одночасної реалізації предметно-логічного та називного значень, протягом якого назва функціонує на метасеміотичному рівні (за винятком метонімії, в яких ім'я автора переноситься на продукт його діяльності, наприклад 180 Renoirs, 69 Cezannes, 60 Matisse та інші на позначення картин, написаних цими художниками).

Варто також усвідомити різницю між антономазією, яка характеризує одиницю мови, тобто власну назву, яке має потенційне предметно-логічне значення, яке реалізується в певних контекстах, і антономазією як стилістичним прийомом, тобто особливим використанням назви в контексті для досягнення певного прагматичного впливу.

2. Другий тип антономазії базується на переході загальної назви або ж її частини у власну назву, під час якого предметно-логічне значення зберігається, але також з'являється й називне значення, оскільки сама назва присвоюється унікальному об'єкту. Можливо, не зовсім коректним є говорити про те, що називне значення *висувається* на перший план, оскільки загальна назва його не мала, а виникло воно лишень при вторинній номінації. Термін «антономазія» у цьому випадку інколи замінюємо на термін «назва, яка говорить». Розглянемо наприклад:

Lucy Ellman's heroine lives an utterly pointless existence. Then she is reborn... Most women in England currently look like this. Dot is a dispiritingly shallow person. Dot is an object of contempt – a mere dot, as Ellman keeps reminding us (*The New York Times Book Review*, Feb. 29, 2019)

Dot – ім'я героїні романі письменниці Люсі Еллман. Це ім'я вибрали не випадково, про що свідчить і зміст роману, і коментарі рецензента. Ім'я дівчини вже вказує на те, наскільки незначне місце вона займає в цьому світі, наскільки порожнім і безцілним є її життя.

Читаючи той чи інший твір, «назви, які говорять» особливо яскраво сприймаються на початку, коли ми підсвідомо формуємо образ, потім ця яскравість згасає, оскільки, хоча назва і зберігає предметно-логічне значення, вона (назва) вже більше використовується для вказівки на відомий нам об'єкт, а не для його характеристики. Інколи навіть доводиться експліцитно характеризувати об'єкт, «оживляючи» предметно-логічне значення новоутвореної власної назви (“Dot is an object of contempt – a mere dot...”).

Отож, ми розглянули два основних типи антономазії. Варто ще раз спробувати і зрозуміти, що ж таке антономазія з точки зору акту номінації. Оскільки про утворенні антономазії вже існуючі в мові знаки використовуємо в новій для них функції, робимо висновок, що вона є процесом і результатом вторинної номінації. Антономазія – це процес, оскільки в екстралінгвістичному плані в основі вторинної номінації лежить здатність людського мислення асоціативно зв'язувати предмети та явища навколишнього світу, що об'єднує в одній мовній формі різні сутності. Безумовно, таке «асоціювання» вимагає трохи часу для тривалих мисленневих процесів. Припускаємо, що ці процеси схожі з процесами метафоризації (деякі вчені звертають особливу увагу на різницю між термінами «метафора» та «метафоризація», підкреслюючи динамічний аспект другого), проте в той самий час варто усвідомлювати, що головна відмінність метафори від антономазії в тому, що в утворенні і сприйнятті антономазії, ми маємо справу з образом і характеристиками певної особи, місця, події, тоді, коли в метафоризації проходить ототожнення з об'єктом на основі ознаки чи ознак, загальних і притаманних для усього класу. В якості ілюстрації наведемо два речення, які виражають приблизно одну і ту ж ідею:

1. He is a real Frankenstein.

2. He is a real predator.

У першому випадку виникає конкретний образ (звичайно, якщо реципієнт читав книгу чи дивився фільм, знятий за нею, при чому ймовірність, що цей образ буде більш-менш схожим у різних реципієнтів, є досить високою), а в другому – можемо говорити про певний збірний образ, який значно відрізнятиметься у різних реципієнтів.

Результатом ж вторинної номінації антономазія є тому, що в результаті отримуємо готову одиницю мови, яка як наслідок може стати одиницею мовлення. У зв'язку з цим логічним вважаємо поділ антономазії на мовну та мовленнєву. Мовні антономазії зазвичай фіксуються у словниках та мають менший ступінь несподіваності у порівнянні з мовленнєвими антономазіями, які не увійшли до вжитку носіями мови та мають вищий ступінь новизни.

Отож, підсумовуючи, варто ще раз зазначити, що:

1. Антономазію не можемо впевнено віднести до окремого випадку метонімії чи метафори, оскільки антономазія базується на чи на схожості, чи на суміжності ототожнюваних об'єктів.

2. У мовленні антономазія є стилістичним прийомом, а саме – свідоме використання вже існуючої чи створенні нової власної назви, в якого разом із називним значенням одночасно реалізується і предметно-логічне. Це призводить до того, що назва не тільки ідентифікує об'єкт, але й інакомовно його характеризує. Залежно від того, чи переходить загальна назва у власну (тобто в основу нового імені власної назви вкладаємо предметно-логічне значення вже існуючої загальної назви) чи на перший план виходить потенційне предметно-логічне значення втіленої власної назви, виділяємо два види антономазії.

3. У мові антономазія – це варіант втіленої власної назви. Цей варіант вказує не на першочерговий референт назви, а на його характеристики, відмінні риси. Проте референтна віднесеність залишається, проте може поступово стиратися. Якщо ж вона повністю зникає, це призводить до появи у мові нової загальної назви.

4. Розглядаючи антономазію з позиції акту номінації, можемо її схарактеризувати і як процес, і як результат номінативної діяльності.

Література:

1. Андреева Л. Н. Лингвистическая природа и стилистические функции «значащих имен» антономазии: Дис. канд. фил. наук. М., 1965. 194 с.
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. М.: Советская энциклопедия, 1996. 608 с.
3. Гальперин И. Р. Очерки по стилистике английского языка. М.: Изд-во лит-ры на ин. яз., 1965. 458 с.
4. Ретунская М. С. Английская аксиологическая лексика. Н.-Новгород: Изд-во Нижегородского государственного университета им. Н. И. Лобачевского, 1996. 272 с.
5. Fauconnier G. and Turner M. Blending as a Central Process of Grammar. *Conceptual Structure, Discourse and Language*. Stanford, 1996. P. 113–130.
6. Ivor A. Richards. The Philosophy of Rhetoric. *Теория метафоры*. Сборник / Общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Шуриной. М.: Прогресс, 1990. 512 с.